

De redelijkheid van presentatiekeuzen: herhalingen in een parlementair debat

Yvon Tonnard

Of politici nu deelnemen aan een Tweede-Kamervergadering, een televisiedebat of een radio-interview, ze ontwijken regelmatig het onderwerp van de discussie om over een kwestie te beginnen die hen beter uitkomt. Dit gebeurt bijvoorbeeld wanneer het oorspronkelijke onderwerp de politicus niet ligt, maar ook wanneer zij zich met het nieuwe onderwerp op een bepaalde manier kunnen profileren tegenover potentiële kiezers. In deze bijdrage ga ik na hoe politici in een parlementair debat – waarin het veranderen van onderwerp niet zonder meer geaccepteerd wordt – proberen een aantrekkelijk discussieonderwerp op tafel te krijgen met behulp van een specifieke wijze van presenteren: het herhalen van woorden van de opponent. Op basis van de geïntegreerde pragma-dialectische argumentatietheorie zal ik dergelijke pogingen analyseren als een wijze van strategisch manoeuvreren. Met behulp van de pragma-dialectische regels voor een kritische discussie zal ik laten zien wanneer een dergelijke presentatiekeuze tot een redelijke dan wel drogredelijke strategische manoeuvre leidt.

1 Inleiding

Een parlementair debat verloopt volgens een vooraf vastgestelde agenda. Het zomaar introduceren van een nieuwe kwestie door een van de deelnemers is daardoor niet zonder meer geaccepteerd: de voorzitter kan oordelen dat ‘deze kwestie nu niet aan de orde is’¹, en de politieke opponent kan de kritiek naar voren brengen dat de politicus de kwestie waar het debat eigenlijk over ging blijkbaar onbelangrijk vindt of er geen oplossing voor heeft. Een politicus heeft dus weinig ruimte om binnen het institutionele kader van een parlementair debat het onderwerp alsnog naar zijn of haar hand te zetten. Toch bestaan die mogelijkheden wel, zowel voorafgaand aan het debat als tijdens het debat. Een voorbeeld van de eerste mogelijkheid is de wijze waarop PVV-leider Geert Wilders in augustus 2007 de parlementaire agenda wist te beïnvloeden. In een ingezonden brief in de Volkskrant had hij laten weten de Koran te willen verbieden, of op zijn minst te willen terugbrengen tot het formaat van een Donald Duck.² Deze uitspraak leidde tot zo veel commotie dat het een discussiepunt werd in het eerstvolgende Kamerdebat: een debat dat oorspronkelijk was bedoeld om een rapport van de Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid over islamitisch activisme te bespreken. In deze bijdrage richt ik mij op een van de manieren die politici kunnen gebruiken om *tijdens* het debat het onderwerp naar hun hand te zetten, namelijk *het veranderen van onderwerp*. Een van de redenen voor een politicus om een dergelijke strategische zet te gebruiken, is om zichzelf op een bepaalde manier te profileren tegenover potentiële kiezers (in het geval van Wilders als de enige politicus die strijdt tegen de gevaren van de islamisering van Nederland). Wanneer het debat over een kwestie gaat die geen bijdrage levert aan dit profiel, kan de politicus proberen het onderwerp van de discussie te veranderen om daarmee een discussie te initiëren die wel bijdraagt aan het gewenste zelfbeeld.

Het probleem met dit soort discussiezetten is dat ze vaak als onredelijk worden gezien omdat politici het parlementaire debat dan voornamelijk gebruiken om de kiezer aan te spreken (en daarmee hun politieke macht te vergroten), en niet zozeer om de maatschappelijke problemen op te lossen die in het debat aan de orde zijn. Deze

discussiezetten zouden zelfs de kwaliteit van het debat schaden omdat ze “de consensus verstoren die zo kenmerkend is voor onze democratie en voor de politieke mores van ons land”.³ Met andere woorden: het aanspreken van de kiezer zou het probleemoplossende proces van het debat frustreren. Ik ga er echter van uit dat dit niet per definitie het geval is. Het parlementaire debat is weliswaar primair bedoeld om maatschappelijke problemen tot een oplossing te brengen, het dient ook om de kiezer te informeren over de kwaliteit van haar volksvertegenwoordiging. Het is het middel dat het democratische systeem zelf biedt om de kiezer de informatie te verschaffen die nodig is om te beslissen op wie te stemmen.⁴ In dit onderzoek ga ik ervan uit dat een politicus zich bewust is van deze tweeledige doelstelling van een parlementair debat en dat hij of zij het debat daarom in principe zal gebruiken om indirect de kiezer aan te spreken zonder daarbij het oplossingsproces van het debat uit het oog te verliezen.⁵

Een middel dat kan helpen om van onderwerp te veranderen zonder het oplossingsproces van het debat te verstoren is te vinden in de wijze waarop die verandering gepresenteerd wordt. In deze bijdrage richt ik mij op één specifiek middel, namelijk het gebruik van ‘herhaling’: in het bijzonder de herhaling van woorden van de opponent. Op basis van de pragma-dialectische discussieregels zal ik laten zien wanneer het veranderen van onderwerp met behulp van deze vorm van herhaling tot een redelijke dan wel onredelijke discussiezet leidt. Door middel van een drietal voorbeelden zal ik allereerst uitleggen hoe een verandering van onderwerp gerealiseerd kan worden door middel van deze vorm van herhaling. Vervolgens geef ik aan wanneer een verandering van onderwerp als redelijk kan worden beschouwd op basis van het pragma-dialectische ideaalmodel van een kritische discussie gericht op het oplossen van een verschil van mening. Tot slot zal ik aan de hand van twee voorbeelden laten zien welke strategische rol het herhalen van woorden van de opponent kan spelen bij het al dan niet op redelijke wijze tot stand brengen van een verandering van onderwerp in een parlementair debat.

2 Veranderen van onderwerp in een parlementair debat

In principe kan van elke politicus verwacht worden dat hij of zij een kwestie op tafel probeert te krijgen om zich op een bepaalde wijze te profileren tegenover de kiezer. Zogenaamde ‘one-issue politici’ zijn in dit opzicht echter bijzonder interessant. Deze politici lijken ervan uit te gaan dat één bepaalde kwestie ten grondslag ligt aan bijna alle maatschappelijke problemen. Om die ene kwestie telkens weer ter discussie te kunnen stellen, kan verwacht worden dat zij, meer dan andere politici, hun best doen om het onderwerp van het debat naar hun hand te zetten. In het huidige parlement (Kabinet-Balkenende IV) zijn zowel linkse als rechtse partijen beschuldigd van het voeren van een ‘one-issue beleid’. Ik zal mij hier beperken tot discussiebijdragen van Marianne Thieme, partijleider van de Partij voor de Dieren (PvdD) en Geert Wilders, partijleider van de Partij voor de Vrijheid (PVV). De kwestie die de partij van Wilders het meest bezighoudt is moslimintegratie: de partij vecht tegen wat zij noemt de ‘islamisering van Nederland’.⁶ De partij van Thieme bekommert zich vooral om het welzijn van dier en milieu en gebruikt bijna elk debat om die zorg aan de kaak te stellen.⁷

Hoe verandert een one-issue politicus het onderwerp van het debat om daarmee een discussie te initiëren over zijn of haar favoriete kwestie? Het antwoord is dat er vele mogelijkheden zijn: van zeer drastische veranderingen tot slechts minimale herformuleringen.⁸ Door middel van een herformulering kan de politicus de discussie net iets meer in de richting sturen van het favoriete onderwerp. Een dergelijke veran-

dering breekt de bestaande discussie niet af, maar rekt het oorspronkelijke onderwerp als het ware op. Aan de andere kant zijn er ook veranderingen die zo drastisch zijn dat ze niet eens meer als serieuze poging om het discussieonderwerp te veranderen opgevat kunnen worden. Een voorbeeld van een dergelijke verandering is de volgende bijdrage van Thieme aan een debat uit september 2008 over de geloofwaardigheid van de minister van Ruimte en Milieu, Jacqueline Cramer. Deze minister bleek jaren geleden een verklaring te hebben getekend ter ondersteuning van het krakersblad Bluf!, een blad dat zich schuldig heeft gemaakt aan illegale praktijken als het stelen van overheidsdocumenten. Sommige parlementariërs wilden dat zij daarom zou aftreden. Thieme reageerde als volgt op dit voorstel:

1. Thieme (PvdD): “Wij steunen de minister in deze tijden waarin haatzaaiende parlementariërs haar het liefst, zoals vroeger, op een **mestkar** zouden willen rondrijden in de dorpen waar zij wonen. Dit is dan ook een nieuwe reden om de **mestproblematiek** met voorrang op de agenda te zetten.” (Handelingen: 2 sep. 2008)

Door haar mening over het mogelijke aftreden van de minister te beschrijven in termen van mest, creëert Thieme de mogelijkheid om in dit debat een milieukwestie naar voren te brengen. Het is echter niet erg waarschijnlijk dat Thieme serieus geloofde dat een debat over het activistenverleden van een minister zou kunnen veranderen in een debat over de mestproblematiek. Een dergelijke drastische verandering van onderwerp kan echter nog steeds opgevat worden als een poging een bepaalde discussie te initiëren, alleen niet als onderdeel van het huidige debat. In feite laat de politicus iedereen weten, inclusief de kiezer, dat hij of zij op elk moment bereid is dat ene specifieke onderwerp te bespreken.

In tegenstelling tot deze ‘niet serieuze’ pogingen, bestaan er ook drastische veranderingen van onderwerp die wel gericht zijn op een onmiddellijke verandering van de kwestie die ter discussie staat. Deze variant kan als drastisch worden bestempeld, niet omdat het over een compleet ander onderwerp gaat (zoals in voorbeeld 1), maar omdat de verandering serieus gericht is op het buiten de discussie sluiten van het oorspronkelijke standpunt. Een voorbeeld hiervan is de volgende bijdrage van Wilders aan de Algemene Beschouwingen in september 2008. In zijn reactie probeert hij de beschuldiging die naar voren gebracht wordt door CDA-Kamerlid en fractievoorzitter Van Geel buiten de discussie te sluiten.

2. Van Geel (CDA): “Ik constateer hier dat daar waar u roept dat er geen **tweedeling** mag zijn in deze samenleving, u toch voortdurend spreekt over wij en zij. Ik kan mij niet voorstellen dat dat uiteindelijk leidt tot een samenleving waarin die [Marokkaanse] jongen zich ook thuis voelt.”
Wilders (PVV): “Het vervelende is dat er een **tweedeling** is – daar hebt u gelijk in – maar het is een andere **tweedeling**. Het is een **tweedeling** tussen die politieke elite – waar u ook bij hoort – die zijn ogen sluit en met onzinverhalen en non-oplossingen komt, en de mensen die de prijs daarvoor betalen.” (Handelingen: 17 sep. 2008)

Wilders reageert op Van Geel door te zeggen dat hij het heeft over een niet-bestaande tweedeling. Nadat hij daarop gewezen heeft, ontstaat de mogelijkheid een andere tweedeling te introduceren waarmee hij zichzelf kan profileren als degene die opkomt

voor al die mensen die lijden onder de multiculturele samenleving. De introductie van deze nieuwe tweedeling kan gezien worden als een nieuw discussieonderwerp dat afwijkt van de door van Geel geïntroduceerde beschuldiging. Een vergelijkbaar voorbeeld uit de Algemene Beschouwingen is de volgende reactie van Wilders op een beschuldiging van D66-Kamerlid en fractievoorzitter Pechtold.

3. Pechtold (D66): “U wilt hier schreeuwen [dat het politieke systeem niet deugt] nadat u er **twintig jaar** aan hebt bijgedragen.”
Wilders (PVV): “De heer Pechtold zal nog **twintig jaar** of langer heel concrete voorstellen hierover van de PVV moeten aanhoren. Nogmaals, niet D66 maar de PVV komt op voor de gewone man die last heeft van de multiculturele samenleving.” (Handelingen: 17 sep. 2008)

In dit voorbeeld doet Wilders een serieuze poging de beschuldiging van Pechtold buiten de discussie te sluiten en terug te keren naar het oorspronkelijke onderwerp dat de PVV en niet het huidige politieke systeem (waar D66 volgens Wilders toe behoort) de gewone man die last heeft van de multiculturele samenleving het best vertegenwoordigt. De introductie van dit standpunt kan gezien worden als een discussie over een ander onderwerp dan de beschuldiging van Pechtold.

In alle voorbeelden maakt de politicus die van onderwerp probeert te veranderen gebruik van herhaling. In voorbeeld [1] wordt het woord ‘mest’ herhaald; in voorbeeld [2] het woord ‘tweedeling’ en in voorbeeld [3] de woorden ‘twintig jaar’. Wat opvalt, is dat Thieme in voorbeeld [1] haar eigen woorden herhaalt terwijl Wilders, in voorbeeld [2] en [3] de woorden van zijn voorganger herhaalt. Deze laatste manier van reageren wordt ook wel ‘immediate other-repetition’ genoemd (Shimajima e.a., 2002, p. 117).⁹ In de laatste twee paragrafen zal ik mij richten op de laatste twee fragmenten van Wilders die te omschrijven zijn als: *drastische onderwerpsveranderingen die gericht zijn op het onmiddellijk buiten sluiten van het standpunt van de andere partij en die gepresenteerd worden door middel van het onmiddellijk herhalen van bepaalde woorden van de opponent.*

3 De redelijkheid van een strategische manoeuvre

In overeenstemming met de geïntegreerde pragma-dialectische benadering van Van Eemeren en Houtlosser zal ik deze veranderingen van onderwerp in het parlementaire debat analyseren als gevallen van *strategisch manoeuvreren*. Strategisch manoeuvreren verwijst naar de pogingen van discussianten om een meningsverschil in het eigen voordeel te beslechten, terwijl zij er tegelijkertijd op uit zijn deze conclusie op een redelijke manier tot stand te brengen (Van Eemeren & Houtlosser, 2006, pp. 382-383). Naar het eerste doel wordt verwezen als het *retorische doel* van de discussiant, naar het tweede als het *dialectische doel*. Deze doelen kunnen nader gespecificeerd worden op basis van de discussiefase waarin de argumentatieve zet plaatsvindt. In het geval van een verandering van onderwerp is die fase de *confrontatiefase*. Het doel van deze fase is het verschil van mening te definiëren: dat betekent dat in deze fase van de discussie duidelijk moet worden wat het standpunt is dat ter discussie staat en welke partijen daar op welke manier bij betrokken zijn (Van Eemeren & Grootendorst, 2004, p. 60, 135). Het veranderen van onderwerp is een confrontatiezet omdat het een poging is de definitie van het geschil te beïnvloeden: de ene partij probeert een andere discussie tot stand te brengen dan door de andere partij is voorgesteld. De twee fragmenten van

Wilders kunnen daarom geanalyseerd worden als confrontatiezetter. Het retorische doel dat daarbij wordt nagestreefd is het initiëren van een discussie over een kwestie waarmee Wilders zich kan profileren als de politicus die de islamisering van Nederland bestrijdt; het dialectische doel is die discussie op een redelijke manier tot stand te brengen, wat in de confrontatiefase betekent dat Wilders zal proberen het proces dat moet leiden tot een definitie van het meningsverschil niet te hinderen. Het maken van presentatiekeuzen zoals het herhalen van woorden van de opponent, wordt door Van Eemeren en Houtlosser gekarakteriseerd als een van de drie aspecten waarmee strategisch manoeuvreren zich manifesteert. De andere twee aspecten zijn het maken van een voordelige keuze uit het topisch potentieel en het kiezen van een adequate afstemming op de verlangens van het publiek (Van Eemeren & Houtlosser, 2006, p. 375). Met betrekking tot elk van deze aspecten hebben discussianten de mogelijkheid het resultaat van de discussie in het eigen voordeel te beïnvloeden. Het is echter niet de bedoeling dat dit ten koste gaat van een redelijke uitwisseling van argumentatieve zinnen; in dat geval *ontspoor*t de strategische manoeuvre. Een ontsporing houdt in dat een van de pragma-dialectische discussieregels is overtreden en om die reden moet elke ontspoorde manoeuvre beschouwd worden als een drogredelijke discussiezet (Van Eemeren & Houtlosser 2006, pp. 387-388).

Een verandering van onderwerp wordt gezien als een ontspoorde discussiezet wanneer deze zet niet voldoet aan de voorwaarden voor het realiseren van het doel van de confrontatiefase (het definiëren van het geschil van mening). De voorwaarden om dat doel te verwezenlijken zijn vastgelegd in de pragma-dialectische regels die gelden voor de confrontatiefase van een kritische discussie. Deze regels zijn: de *vrijheidsregel*, de *standpuntregel* en de *taalgebruiksregel* (Van Eemeren & Snoeck Henkemans, 2006). Wanneer een discussiant in de confrontatiefase een ander standpunt wil bediscussiëren dan eerder voorgesteld door zijn opponent, is daar vanuit dialectisch oogpunt in principe echter niets mis mee: hij overtreedt daarmee niet automatisch een van de drie genoemde regels. Het is zelfs zo dat partijen elkaar in die fase niet mogen belemmeren standpunten naar voren te brengen of in twijfel te trekken; een recht dat is vastgelegd in de *vrijheidsregel*. Toch kan het initiëren van een discussie over een andere kwestie wel leiden tot een overtreding van een dialectische regel en dus een drogreden. Een van de mogelijke overtredingen is dat de introductie van de nieuwe kwestie niet goed te begrijpen is omdat niet duidelijk is hoe de reactie aansluit op de vorige uiting. Wanneer een politicus van onderwerp probeert te veranderen ligt een dergelijke overtreding op de loer, omdat het niet de gewoonte is binnen de institutionele context van een parlementair debat te ver af te wijken van de agenda of bepaalde kwesties uit de weg te gaan. Politici proberen een verandering van onderwerp daarom vaak te maskeren. Wanneer echter niet duidelijk is hoe de verandering van onderwerp een rationeel vervolg is op de eerdere taalhandeling, vertoont de reactie een gebrekkige conditionele relevantie ('conditional relevance') (Van Eemeren & Grootendorst, 2004, pp. 87-94). In dat geval is er sprake van een overtreding van de *taalgebruiksregel*. Deze regel legt vast dat discussianten geen formuleringen mogen gebruiken die onvoldoende duidelijk of verwarrend dubbelzinnig zijn en dat ze de formuleringen van de tegenpartij zo correct mogelijk moeten interpreteren. Met behulp van de twee Wilders-fragmenten zal ik uitleggen hoe het herhalen van woorden van de opponent kan functioneren als een middel om een verandering van onderwerp tot stand te brengen en of het gebruik van dit presentatiemiddel beoordeeld moet worden als een overtreding van de taalgebruiksregel.

4 Het herhalen van woorden van de opponent in een poging het onderwerp van het debat te veranderen

De retorische functie van ‘herhaling’ (om welke vorm het ook gaat) wordt over het algemeen beschreven als *benadrukken* (Wales, 2001, p. 341), of zoals Perelman en Olbrechts-Tyteca zeggen, het tot stand brengen van ‘presence’ (1969, p. 174). Hoewel herhaling – net als elke andere stijlfiguur – ook andere functies zou kunnen dienen, lijkt het in voorbeeld [2] en [3] inderdaad vooral te zijn gebruikt om te benadrukken. Het gaat dan om het benadrukken van de conditionele relevantie die zou bestaan tussen de reactie van Wilders en de vorige uiting van zijn politieke opponent. Deze relevantie kan echter met behulp van ‘herhaling’ (of preciezer gezegd: de herhaling van woorden van de opponent) op verschillende manieren benadrukt worden. Ik noem drie mogelijkheden. De eerste mogelijkheid is dat het herhalen van woorden van de opponent eenvoudig de relevantie benadrukt die al bestaat. Herhaling is in dat geval niet noodzakelijk om de reactie tot een relevante reactie te maken, omdat ook zonder de herhaling sprake is van een samenhang in de gespreksbijdragen. De luisteraar laat weten in hoeverre de handeling van de spreker aanvaardbaar is en in hoeverre de geslaagdheidsvoorwaarden zijn vervuld (Van Rees, 1989, pp. 30-31) en de herhaling dient enkel en alleen om hierop de aandacht te vestigen. Een tweede mogelijkheid is dat de herhaling gebruikt wordt om de relevantie te benadrukken die door het gebruik van de stijlfiguur zelf tot stand is gebracht. In dat geval is de betekenis van het woord dat herhaald wordt essentieel om samenhang te creëren tussen beide gespreksbijdragen. Van Rees (1989, pp. 88-89) noemt deze vorm van herhalen als een van de manieren om een nieuw onderwerp aan te snijden: door herhaling van een bepaald element wordt ondanks de overgang naar het nieuwe onderwerp een samenhang met het voorafgaande tot stand gebracht. Een derde mogelijkheid is dat de herhaling van woorden van de opponent een schijn van relevantie tot stand brengt en deze benadrukt. In dat geval wordt de stijlfiguur gebruikt om de enig relevante betekenis van de uiting te maskeren en een andere ‘schijnrelevantie’ tot stand te brengen. De luisteraar doet het bijvoorbeeld voorkomen alsof hij of zij ingaat op de propositie zoals die door spreker naar voren is gebracht, terwijl dat in feite niet het geval is. Levinson (1983, pp. 313-315) geeft in dit verband aan dat verwijzing naar dezelfde zaak geen voldoende voorwaarde is voor de vaststelling dat er sprake is eenzelfde gespreksonderwerp. Wanneer het gebruik van woorden van de opponent deze laatste functie vervult, leidt het gebruik van de stijlfiguur tot een discussiezet die als onredelijk moet worden bestempeld: de formulering van de discussiezet is in dat geval onvoldoende duidelijk. Ik zal deze laatste twee functies illustreren met behulp van de twee Wilders-fragmenten.

4.1 Evaluatie voorbeeld 2

Voorbeeld [2] illustreert een wijze van strategisch manoeuvreren waarin het herhalen van woorden van de opponent de functie vervult relevantie te creëren: door het woord ‘tweedeling’ dat gebruikt is door Van Geel te herhalen, creëert Wilders een reactie waarmee hij 1) zichzelf kan profileren als de enige politicus die de islamisering van Nederland serieus neemt en 2) een relevante reactie tot stand brengt in relatie tot de vorige uiting.¹⁰ Ik zal zowel punt 1 als 2 kort toelichten.

- (1) Van Geel daagt Wilders uit te reageren op een beschuldiging van een inconsistentie en van discriminatie. Hij zegt: “Ik constateer hier dat daar waar u roept dat er geen tweedeling mag zijn in deze samenleving, u toch voortdu-

rend spreekt over wij en zij.” Wilders zou inconsistent zijn omdat hij een tweedeling creëert tussen moslims en niet-moslims die hij blijkbaar eerder in de discussie heeft afgekeurd. De constatering van Van Geel kan ook gezien worden als een beschuldiging van discriminatie omdat de tweedeling tussen moslims en niet-moslims hier door Van Geel wordt gezien als een generaliserend onderscheid dat niet ter zake doet. Wilders reageert op deze beschuldigingen door te zeggen dat Van Geel het over een niet-bestaande tweedeling heeft. Hij zegt: “het vervelende is dat er een tweedeling is – daar hebt u gelijk in – maar het is een andere tweedeling.” Dit antwoord geeft Wilders de mogelijkheid een discussie te beginnen over de kwestie wie de het integratieprobleem echt serieus neemt. Het veranderen van onderwerp lijkt in dit voorbeeld echter in de eerste plaats te ontstaan vanuit een ander retorisch motief dan het op tafel krijgen van Wilders favoriete kwestie. Dat motief is het vermijden van een discussie over de door Van Geel geuite beschuldigingen: het door Wilders geïntroduceerde standpunt is waarschijnlijk makkelijker te verdedigen omdat het niet inconsistent én niet discriminerend is. Je ziet echter dat Wilders beide retorische doelen perfect met elkaar weet te combineren: in de keuze voor een makkelijker te verdedigen standpunt in de discussie met Van Geel kiest hij een punt waarmee hij zichzelf ook kan profileren tegenover de kiezer.

- (2) Wilders probeert het nieuwe standpunt op een redelijke wijze naar voren te brengen door eerst in te gaan op de aanvaardbaarheid van de constatering van Van Geel. De reactie van Wilders dat er alleen een andere tweedeling bestaat is weliswaar geen expliciete verdediging op de beschuldiging van Van Geel, het zou wel als een verdediging moeten worden begrepen. Zijn reactie dat er alleen een andere tweedeling bestaat moet dan ongeveer als volgt geïnterpreteerd worden: “zelfs als ik eerder heb gesproken over ‘wij’ en ‘zij’, dan moet dat niet begrepen worden als een tweedeling tussen moslims en niet-moslims”.¹¹ Wilders kan het woord tweedeling hier dus gebruiken om aan te geven dat de constatering van Van Geel in feite irrelevant is omdat deze gebaseerd is op een verkeerde veronderstelling. Vervolgens kan hij het woord tweedeling gebruiken om op een soepele wijze een voor hem gunstiger standpunt te introduceren.

Hoewel Wilders de beschuldiging van Van Geel ontwijkt, is dat geen reden om zijn reactie drogredelijk te noemen op basis van de taalgebruiksregel: de reactie van Wilders is niet onbegrijpelijk of ambigue. Het voordeel van het gebruik van het woord tweedeling is dat het de mogelijkheid creëert om de nieuwe kwestie te introduceren alsof die verband houdt met het onderwerp van het debat: door een andere tweedeling te introduceren zet Wilders het debat voort alsof het gaat over tweedelingen binnen de integratieproblematiek. Een dergelijke manier van reageren is opportuun omdat het kan voorkomen dat de opponent of voorzitter de nieuwe kwestie beoordeelt als ‘niet aan de orde’. De keuze voor een bepaalde stijlfiguur draagt hier dus bij aan een redelijke manier van het veranderen van onderwerp. Het herhalen van woorden van de opponent is van belang om het retorische doel van de manoeuvre op een dialectisch en, volgens de voorzitter ook institutioneel acceptabele manier tot stand te brengen.

4.2 Evaluatie voorbeeld 3

Voorbeeld [3] illustreert een wijze van strategisch manoeuvreren waarin het herhalen van woorden van de opponent een schijnrelevantie creëert: door de woorden ‘twintig jaar’ die gebruikt zijn door Pechtold te herhalen, creëert Wilders een reactie waarmee hij 1) zichzelf kan profileren als de enige politicus die de islamisering van Nederland serieus neemt en 2) het doet voorkomen alsof zijn reactie voortgaat op de door zijn opponent geïntroduceerde kwestie. Ik zal opnieuw zowel punt 1 als 2 kort toelichten.

- (1) Pechtold probeert het standpunt van Wilders buiten de discussie te plaatsen door hem van een inconsistentie te beschuldigen. Pechtold beweert dat Wilders het politieke establishment niet kan veroordelen terwijl hij er zelf twintig jaar deel van heeft uitgemaakt. Wilders reageert daarop door een ander standpunt naar voren te brengen. Hij beweert dat niet D66 maar de PVV opkomt voor de gewone man. Dit standpunt is echter niet echt ‘nieuw’, omdat Wilders eigenlijk probeert terug te komen op het standpunt dat Pechtold buiten de discussie probeert te sluiten. Door op dit standpunt terug te komen bevordert Wilders een discussie waarmee hij kan laten zien dat hij de politicus is die zich ervan bewust is dat zijn kiezer het politieke establishment niet vertrouwt. Ook in dit voorbeeld lijkt de verandering echter voornamelijk voort te komen uit het retorische motief een discussie over een mogelijke inconsistentie te vermijden. Maar ook dit voorbeeld laat zien dat het mijden van een bepaald discussieonderwerp goed samen kan gaan met de introductie van een kwestie waarmee Wilders zichzelf kan profileren tegenover potentiële kiezers.
- (2) Wilders probeert zijn standpunt op een redelijke manier te (her)introduceren door met een reactie te komen die op een bepaald punt overeenstemt met de opmerking van Pechtold. Wat overeenstemt, zijn de woorden ‘twintig jaar’. Door deze herhaling lijkt zijn reactie op het eerste gezicht een voortzetting te zijn van de kwestie geïntroduceerd door Pechtold. Hoe de reactie van Wilders precies aansluit op de opmerking van Pechtold is echter bijzonder vaag: de luisteraar kan uit de woorden van Wilders eigenlijk alleen begrijpen dat hij de discussie over een mogelijke inconsistentie niet wil voeren. Een dergelijke reactie is voor Wilders echter buitengewoon onaantrekkelijk omdat het daardoor lijkt alsof hij geen antwoord zou hebben op de beschuldiging van Pechtold. Een mogelijke oplossing voor dit probleem is een bepaalde vaagheid te creëren rond deze interpretatie en te doen alsof er helemaal geen sprake is van het introduceren van een andere kwestie. Het herhalen van enkele woorden van Pechtold is daarvoor zeer geschikt: het zorgt ervoor dat de luisteraar ervan weerhouden wordt de enig mogelijke interpretatie van zijn reactie onmiddellijk te begrijpen en in plaats daarvan ertoe gebracht wordt een andere niet bestaande interpretatie te veronderstellen.

Deze vaagheid rond de enig mogelijke interpretatie van zijn woorden, maakt dat de reactie van Wilders gezien moet worden als een onredelijke discussiezet op basis van de taalgebruiksregel: zijn reactie is opzettelijk onvoldoende duidelijk. Vanuit retorisch oogpunt is de keuze echter wel begrijpelijk. Door het herhalen van de woorden ‘twintig jaar’ lijkt het net alsof de stevige reactie van Wilders inderdaad betrekking heeft op de beschuldiging van Pechtold. In dit geval draagt de keuze van een bepaald presenta-

tiemiddel echter niet bij aan een redelijke wijze van strategisch manoeuvreren, in tegendeel: het maakt een impliciete en daardoor toch al niet al te duidelijke discussiezet opzettelijk verwarrend.

5 Conclusie

In een context waarin het veranderen van discussieonderwerp niet zonder meer geaccepteerd wordt, zal een discussiant strategisch te werk moeten gaan wanneer hij of zij liever een andere kwestie bespreekt. Dit geldt onder meer voor politici die binnen het institutionele kader van een parlementair debat een kwestie aan de orde willen stellen waarmee zij zichzelf kunnen profileren tegenover het electoraat. Het veranderen van discussieonderwerp, dat als een van de mogelijke strategieën gezien kan worden om een favoriete kwestie op tafel te krijgen, kan succesvol zijn door een effectieve wijze van presenteren omdat dit kan bijdragen aan het creëren van een bepaalde samenhang tussen de nieuwe kwestie en de vorige uiting die zowel interactioneel begrijpelijk als institutioneel acceptabel is. Het herhalen van woorden van de opponent is in deze bijdrage besproken als een van de mogelijke presentatiewijzen die een dergelijke samenhang tot stand kan brengen. Op basis van deze functie moet de keuze voor dit specifieke presentatiemiddel in een poging het onderwerp van de discussie te veranderen gezien worden als een op zich redelijke manier van strategisch manoeuvreren. Het herhalen van woorden van de opponent blijkt echter ook gebruikt te worden om te doen voorkomen alsof er eigenlijk geen nieuwe kwestie geïntroduceerd wordt maar stelling wordt genomen ten opzichte van de bestaande kwestie. In dat geval wordt er opzettelijk een onduidelijke discussiezet gecreëerd wat op basis van de pragma-dialectische discussieregels gezien moet worden als een onredelijke wijze van strategisch manoeuvreren. Of een bepaalde presentatiekeuze als redelijk dan wel onredelijk gezien moet worden blijkt dus afhankelijk van de functie die het presentatiemiddel heeft op een specifiek moment in de discussie. De keuze voor een bepaalde presentatiewijze kan op zichzelf echter niet als drogredelijk worden beoordeeld.

Noten

1. Zie artikel 58, lid 1 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer, 2008.
2. Verschenen in de Volkskrant, 8 augustus 2007.
3. Duursma en Van den Bos in NRC Handelsblad, 29 september 2008.
4. Parlementaire vergaderingen zijn toegankelijk voor het publiek; van elke vergadering worden handelingen opgesteld die (via <http://parlando.sdu.nl>) voor iedereen te raadplegen zijn; tegenwoordig kunnen veel debatten ook rechtstreeks online gevolgd worden (<http://www.tweedekamer.nl>).
5. Een politicus kan een bepaalde kwestie op tafel proberen te krijgen om zich te profileren tegenover de kiezer, maar ook om zijn/haar politieke taak (het aan de kaak stellen van maatschappelijke problemen) naar behoren uit te voeren. In dit onderzoek ga ik ervan uit dat het eerste motief altijd een rol speelt wanneer de politicus het onderwerp van het debat verandert in een voor de partij belangrijke kwestie (dit om te kunnen onderzoeken in hoeverre het aanspreken van dit electoraat het probleemoplossende proces van een parlementair debat kan frustreren). Deze aanname kan verantwoord worden vanuit het feit dat beide doelstellingen idealiter prima samengaan: het oplossen van maatschappelijke problemen in het parlement is een manier voor de politicus om zich te profileren tegenover het electoraat als de beste politicus.

6. Hoewel Wilders altijd ontkent dat hij een one-issue partij leidt, heeft hij in een interview gezegd dat “de islam absoluut corebusiness blijft, maar dat het wel nodig is op meer thema's duidelijk het gezicht te laten zien en volwaardige standpunten in te nemen.” (Op <http://www.nu.nl>, 11 september 2008).
7. Op de website van de Partij voor de Dieren (<http://www.partijvoordedieren.nl>) beweert de partij geen one-issue partij te zijn omdat zij opkomt voor de zwaksten in de samenleving of dat nu mens, dier of milieu betreft. In 2008 werd een voorstel van een van de leden om zich ook te richten op niet dier-gerelateerde onderwerpen echter afgewezen (NRC Handelsblad, 15 december 2008).
8. Ik gebruik het woord ‘onderwerp’ in de betekenis van ‘onopgeloste kwestie’. Deze benadering is in overeenstemming met Golder en Pouit (1999, p. 139) wanneer zij zeggen dat het onderwerp van argumentatie een “unsettled issue” is en met Goodwin (2002, p. 86), die een kwestie definieert als: “a more or less determined object of contention that is, under the circumstances, worth arguing about”. Wat verwarrend kan zijn is dat ‘onderwerp’ ook kan verwijzen naar alleen het object waarover onenigheid bestaat. Dit is echter niet de betekenis die ik gebruik. Wanneer ik over een verandering van onderwerp spreek, bedoel ik: 1) dat de discussie over een andere niet opgeloste kwestie gaat dan eerder geïntroduceerd en 2) dat de discussie over een ander object zou kunnen gaan.
9. Shimojima e.a. gebruiken ‘immediate other-repetition’ op twee manieren: in tegenstelling tot ‘self-repetition’ en als vergelijkbaar met ‘echoic responses’. Met het laatste bedoelen zij “everything ranging from an exact repetition to a paraphrase” (2002, p. 17). ‘Echoic responses’ verwijzen dus nooit naar het herhalen van slechts een deel van de woorden van de ander. Met ‘immediate other-repetition’ verwijs ik daarom alleen naar de eerste interpretatie: een manier van het herhalen van andermans woorden in tegenstelling tot het herhalen van de eigen woorden.
10. Punt 1 verwijst naar het retorische doel dat met deze strategische manoeuvre wordt nagestreefd; punt 2 draagt bij aan het dialectische doel (het op een redelijke manier tot stand brengen van deze onderwerpsverandering).
11. Eerder in het debat heeft Wilders het gehad over gewelddadige jonge Marokkanen en ‘de gewone man in de wijk’ die daar last van heeft (Handelingen 17 sep. 2008).

Literatuur

- Eemeren, F.H. van & Grootendorst, R. (2004). *A Systematic Theory of Argumentation. The Pragma-dialectical Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eemeren, F.H. van & Houtlosser, P. (2006). Strategic maneuvering: A synthetic recapitulation. *Argumentation*, 20, 381-392.
- Eemeren, F.H. van & Snoeck Henkemans, A. F. (2006). *Argumentatie: Inleiding in het analyseren, beoordelen en houden van betogen*. Groningen etc.: Martinus Nijhoff.
- Golder, C. & Pouit, D. (1999). For a debate to take place the topic must be debatable. In J. Andriessen & P. Coirier (Eds.), *Foundations of Argumentative Text Processing* (pp. 137-148). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Goodwin, J. (2002). Designing issues. In F.H. van Eemeren & P. Houtlosser (Eds.), *Dialectic and Rhetoric: The Warp and Woof of Argumentation* (pp. 81-96). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Haft-van Rees, M.A. (1989). *Taalgebruik in gesprekken. Inleiding tot gespreksanalytisch onderzoek*. Leiden: Martinus Nijhoff.
- Levinson, S.C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Perelman, C. & Olbrechts Tyteca, L. (1969). *The New Rhetoric: A treatise on Argumentation*. Londen: University of Notre Dame Press

- Shimojima, A., Katagiri, Y. Koiso, H. & Swerts, M. (2002). Informational and dialogue-coordinating functions of prosodic features of Japanese echoic responses. *Speech communication*, 36, 113-132.
- Wales, K. (2001). *A Dictionary of Stylistics*. Londen: Longman.

Tonnard